

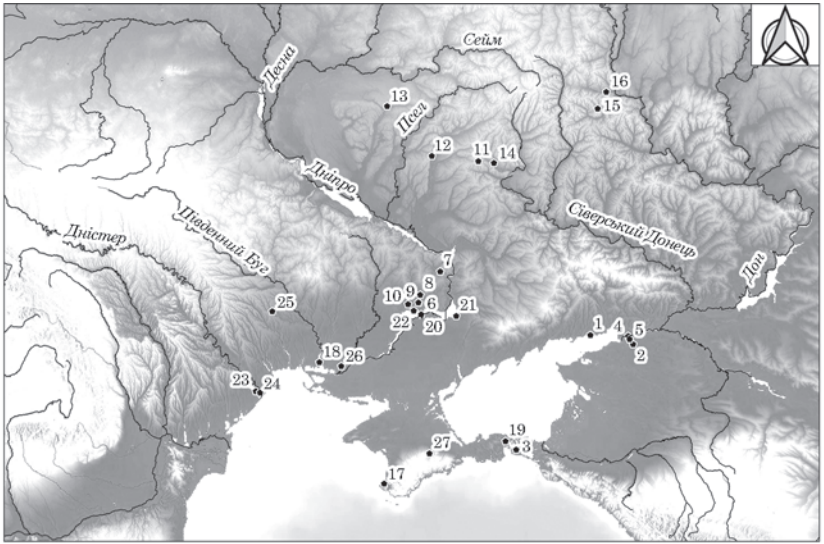
АНТИЧНИЙ ІМПОРТ В ДНІПРОВСЬКЕ ЛІСОСТЕПОВЕ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ (на прикладі херсонеської кераміки)

В. В. Котенко, Д. С. Гречко

Вивчення характеру міжетнічних контактів в давнину в межах певних територій є найважливішим вектором сучасних історичних досліджень. В цьому відношенні унікальним регіоном є Північне Причорномор'я, де в античний час активно взаємодіяли світи еллінів і варварів, причому, як осілих, так і кочівників. У зв'язку з цим актуальним залишається питання про існування контактів Херсонеса Таврійського з населенням Лісостепу скіфського часу, оскільки дослідники вже відзначали важливу роль імпорту херсонеського вина в Північному Причорномор'ї (Зубарь 1993, с. 49—51; Золотарев 1996, с. 80—81). Також вимагають додаткових коментарів й інтерпретації спорадичних знахідок кераміки з майстерень Херсонеса Таврійського на варварських пам'ятках Нижнього Подніпров'я та Лісостепу.

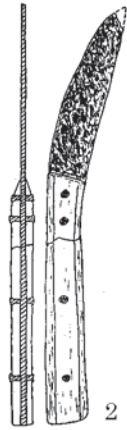
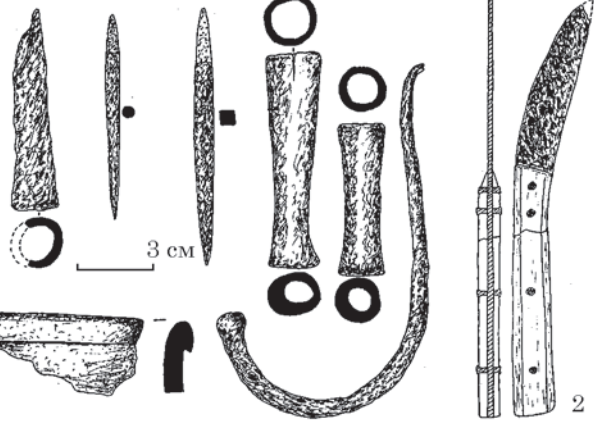
Надходження херсонеської продукції на такі віддалені території, безумовно, пов'язано з початком товарного керамічного виробництва в межах самого поліса. Нечисленні знахідки херсонеських амфор у похованнях і на поселеннях Лісостепу спеціально не аналізувалися, а розглядалися в сукупності з імпортою тарою IV ст. до н. е. інших центрів (Бандуровський 2001, с. 75—76). Дані знахідки в регіоні мають істотне значення для датування закінчення функціонування поселенських структур скіфського часу наприкінці IV — початку III ст. до н. е. Розглядаючи амфору тару херсонеського виробництва з варварських пам'яток Скіфії другої половини IV — першої третини III ст. до н. е., М. І. Золотарьов вказував на два основні стратегічні пункти, куди вона надходила — Кам'янське городище на Дніпрі та Єлизаветівське городище на Нижньому Дону (Золотарев 1996, с. 81). Дійсно, ці два центри маркують два основні вектори херсонеського імпорту за межі античного світу — північно-західний і північно-східний (рисунок).

Перший очевидно функціонував через хору Херсонеса в Північно-Західній Тавриці, а далі, за посередницької ролі Ольвії, товар потрапляв на переправу біля Кам'янського городища, звідки прямував на північ. Ймовірно, найпівнічнішою пам'яткою даного маршруту можна вважати Басівське городище на Сулі, яке було важливим центром в системі поселень скіфського часу Дніпровського Лівобережжя (Болтрик, Фіалко 1995, с. 43). Більш того, амфорні клейма з настільки віддаленого пункту належать до найпізніших надходжень такої продукції в Лісостеп



150 KM

1



2 CM



ΑΝΑΤ
ΕΙΣΕΜΠΟΛΙ

ΔΝΙΣΤΟΣ
ΑΣ
ΥΝΟΜΟΥ

- ◁ Керамічний імпорт Херсонеса Таврійського у Північному Причорномор'ї та східноєвропейському Лісостепу: 1 — основні знахідки на поселеннях та у похованнях регіону (1 — Беглицький некрополь; 2 — Височино; 3 — Зеленський курган; 4 — боспорський емпорій на місці Єлизаветівського городища; 5 — Новоолександрівка; 6 — Хомина Могила; 7 — Олександропільський курган; 8 — Новоселівка; 9 — Чортомлик; 10 — Покров (Орджонікідзе); 11 — Старий Мерчик; 12 — Більськ; 13 — Басівка; 14 — Липова Роща; 15 — Дуровка; 16 — Колбіно; 17 — Херсонес; 18 — Ольвія; 19 — Пантікапей; 20 — Кам'янське городище; 21 — Лиса Гора; 22 — Капулівське городище; 23 — Тира; 24 — Ніконій; 25 — Миколаївське поселення; 26 — Білозерське поселення; 27 — Вишенне); 2 — Старий Мерчик 4, курган 3/1; 3 — Дуровка, курган 4; 4 — Липовий Гай; 5, 6 — Басівка
-

(кінець 80-х — початок 70-х рр. III ст. до н. е. (Болтрик, Бунятян 1997, с. 14). Заслугує на увагу серія клейм, виявлена у верхньому шарі Басівського городища. Херсонес представлений клеймом астинома Атанея (група 1Б за В. І. Кацем, перша чверть III ст. до н. е.; рисунок: 4; Колода 2009, с. 292—294), є також два дворядкових астиномних синопських клейма (рисунок: 6; Болтрик, Фиалко 1994, с. 14—15), клеймо Антифіла на ручці амфори кола Фасоса (псевдо-Фасос 7, перша чверть III ст. до н. е.; рисунок: 5; Онайко 1970, табл. IV, с. 604; Монахов 2003, с. 83—84). Нещодавні знахідки ольвійських «борисфенів» і пантікапейського обола (300—275 рр. до н. е.) на Басівському городищі підтверджують його функціонування в першій третині III ст. до н. е. (Скорый, Зимовец 2014, с. 150).

Другий (північно-східний) вектор економіки Херсонеса Таврійського в період еллінізму був спрямований на схід. Територія Боспорського царства представляла собою не тільки перспективний ринок збуту херсонеської продукції, але й була частиною важливого транзитного маршруту до гирла Танаїсу, звідки товари також могли реалізовуватися варварському населенню (Нижній і Середній Дон, Сіверський Донець). Цей маршрут вдається простежити за знахідками херсонеської кераміки на пам'ятках Середнього Дону (Безматерных 2004, с. 16). Дослідники також одноставно визначають стратегічно важливу роль Єлизаветівського городища і боспорського емпорія на його території у греко-варварської торгівлі через Боспор в елліністичний час (Зубарь 1993, с. 51—52; Золотарев 1996, с. 81—82; Виноградов 2005, с. 287).

Варто згадати ще один ймовірний маршрут надходження античного імпорту з Таврики в Степ і Лісостеп. Дорога від сучасного Перекопу вглиб Дніпро-Донського Лісостепу в історіографії відома як Муравський шлях, який існував уже в скіфський

час (Болтрик 1990, с. 35; Гречко 2010, с. 26—27). Особливу роль у функціонуванні даної торгової артерії грали зручні для переміщення ландшафти (Окатенко, Буйнов 2010, с. 83). Система його відгалужень і переправ в лісостеповій зоні Дніпровського Лівобережжя, очевидно, була складною, але античний імпорт певною мірою може виступати маркером таких стратегічних ділянок. З функціонуванням такого шляху, очевидно, варто пов'язувати знахідки херсонеської амфорної тари на таких пам'ятках як Липовий Гай (Гречко 2004, с. 32) і некрополь Старий Мерчик-4 у сіверськодонецькому Лісостепу (рисунок: 2; Гречко 2010, с. 69, 255) та на Середньому Доні (рисунок: 3; Пузикова 2001).

Власне імпорт Херсонеса Таврійського в Північне Причорномор'я і Лісостеп у вигляді переважно клеймованої амфорної тари став надходити варварам і еллінам в останній чверті IV — першій чверті III ст. до н. е. Особливу увагу в контексті появи перших херсонеських виробів на території лівобережного Лісостепу слід приділити новій знахідці на Більському городищі — червоноглиняному глеку, ймовірно херсонеського виробництва (Котенко, Гречко 2019, с. 58—59). Про спеціальний експорт керамічної продукції з боку Херсонеса Таврійського в першій половині IV ст. до н. е. мова йти не може. Ймовірно, подібні речі потрапили в Лісостеп за інших, ніж обмін або торгівля, обставин.

Таким чином, в ході інтерпретації херсонеської кераміки з варварських пам'яток слід враховувати їх індивідуальний контекст. Керамічний імпорт з Херсонеса Таврійського в Лісостеп дозволив не тільки під іншим кутом подивитися на варіанти контактів між еллінами і скіфами, а й об'єднати різні категорії джерел в єдиний сюжет про насичену історію обох світів в IV — першій третині III ст. до н. е.

ЛІТЕРАТУРА

- Бандуровський, О. В. 2001. Античні амфори з курганів скіфського періоду Лівобережної Лісостепової України. *Археологія*, 1, с. 45—54.
- Безматерных, А. Е. 2004. Античные амфоры в курганах скифского времени лесостепного Дона. *Новик*, 9, с. 14—21.
- Болтрик, Ю. В. 1990. Сухопутные коммуникации Скифии. *Советская археология*, 4, с. 30—45.
- Болтрик, Ю. В., Бунятян, К. П. 1997. Розкопки на Басівському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 1993 р.*, с. 13—14.
- Болтрик, Ю. В., Фіалко, Е. Е. 1994. *Отчет о работе экспедиции «Сула-94»*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1994/124.
- Болтрик, Ю. В., Фіалко, Е. Е. 1995. Басовское городище — центр Посульського узла пам'яток епохи раннього заліза. *Древности 1995*, с. 40—43.
- Виноградов, Ю. А. 2005. Боспор Киммерийский. В: Марченко, К. К. (ред.). *Греки и варвары Северного Причерноморья в скифскую эпоху*. Санкт-Петербург: Алетей, с. 211—296.

- Гречко, Д. С. 2004. Нові античні матеріали III—II ст. до н. е. з поселень Харківщини. В: *Проблеми історії та археології України. Матеріали V Міжнародної научної конференції, 4—6 листопада 2004 г.* Харків, с. 32.
- Гречко, Д. С. 2010. Кургани Нижнього Побужжя VI — першої половини V вв. до н. е.: греки чи скифи? *Древности*, 9, с. 116—135.
- Золотарев, М. И. 1996. Торгові комунікації між Херсонесом та Скифійою в кінці IV — першої третини III в. до н. е. *Археологія*, 2, с. 79—84.
- Зубарь, В. М. 1993. *Херсонес Таврицький в античну епоху (економіка та соціальні відносини)*. Київ: Наукова думка.
- Колода, В. В. 2009. Знахідка двох нових античних амфорних клейм біля Харькова. *Древности* 2009, 8, с. 292—294.
- Котенко, В. В., Гречко, Д. С. 2019. Керамічний імпорт Херсонеса Таврицького в східноєвропейській Лесостепі. *Revista Arheologică*, XV, 2, с. 53—67.
- Монахов, С. Ю. 2003. *Греческі амфори в Причорномор'ї. Типологія амфор ведучих центрів-експортерів товарів в керамічній тарі. Каталог-определитель*. Москва; Саратов: Киммеріда.
- Окатино, В. М., Буйнов, Ю. В. 2010. Курган з похованням скифського типу біля Старого Мерчика. *Археологія*, 1, с. 78—90.
- Онаїко, Н. А. 1970. *Античний імпорт в Придніпров'ї та Побужжя в IV—II вв. до н. е.* Свод археологічних джерел, Д1-27. Москва: Наука.
- Пузикова, А. И. 2001. *Курганні могили скифського часу Середнього Подон'я (публікація комплексів)*. Москва: Індрік.
- Скорий, С., Зимовець Р. 2014. К проблеме товарно-денежних відносин населення Східноєвропейської Лесостепі в скифський час. *Збірник наукових праць факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка: Наукові записки. Серія історичні науки*, 21, с. 141—156.

СТАДІЇ РОЗВИТКУ ТА МОЖЛИВА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ УКРІПЛЕНИХ ПОСЕЛЕНЬ СКІФСЬКОГО ЧАСУ ДНІПРО-ДОНСЬКОГО ЛІСОСТЕПУ

О. О. Крютченко

З другої половини VI ст. до н. е. масштабне будівництво укріплених поселень перетворило Дніпро-Донський Лісостеп у величезний будівельний майданчик (Крютченко 2017а). Становлення і розвиток фортифікації в цьому регіоні проходили під впливом економічних можливостей місцевого населення, взаємвідно-